

KÖSETÜRK, Canan, "Kuran-ı Kerim'deki Hz. Peygamber'e ve Eşlerine Ait Hükümlerin Tarihsellik Açısından Değerlendirilmesi", İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Samsun 2017, Sayı: 4, ss. 32-66.

KURAN-I KERİM'DEKİ HZ. PEYGAMBER'E VE EŞLERİNE AİT HÜKÜMLERİN TARİHSELLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Canan KÖSETÜRK*

Özet: Bu makalede Hz. Peygamber'e ve eşlerine özgü olup Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler tarihsellik bağlamında değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle modern bir söylem olan tarihsellik ve Kutsal metinleri anlama ve yorumlama konusunda Batı'da ortaya çıkmış modern yöntemlerden olan tarihselcilik ele alınacak; Kur'an'ın tarihsel bir metin olduğu ve bu nedenle tarihselci yöntemle okunup anlaşılması gerektiğini savunan Müslüman araştırmacıların düşüncelerine yer verilecektir. Tarihselliğin olay ve olguların tasviri olarak hükmün konuluş amacının tespit edilmesi ve değişen şartlar karşısında makasidın korunması için (menşei itibarıyla ilahî olan İslam hukukunun) Şari' tarafından bilinçli olarak bırakılan kanun boşluklarının doldurulmasında yani içtihadı açık olan alanlarda İslam hukukçuları tarafından dikkate alındığından ve önemsendiğinden bahsedilecek; günümüzde Kur'an ahkâmının değişmeyen ilkeler (adalet, anne-babaya saygı, ahde vefa vb.) ışığında neredeyse hükümlerin tümünde değişim olabileceğini öngören tarihselci yöntemin, İslam hukukunun ilahî yönüne vereceği zarar sebebiyle ahkâmın güncellenmesi için uygun bir metod olmadığı vurgulanacaktır. Akabinde Kur'an ahkâmı tarihsellik açısından tasnif edilip, Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Peygamber'e ve eşlerine özgü olan hükümler tarihsellik bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsellik, Tarihselcilik, İctihât, Hz. Peygamber ve Eşleri

The Assessment of the Quranic Provisions Specific to Prophet Mohammad and His Spouses from the Historical Perspective

Abstract: In this article, the Quranic provisions which are specific to Prophet Mohammad and his spouses will be examined from the historical perspective. In this context, the historicism, which is a modern discourse, and historicism, which is one of the modern methods that emerged in the West to understand and interpret the Holy Scripts, will be examined. The ideas of the Muslim researchers who argue that the Quran is a historical text and it must be read and understood in a historical method will be discussed. It will be mentioned that the historicism is taken into account and considered by Islamic lawyers to determine the purpose of provision as a description of events and facts and to keep the purpose in the face of changing conditions for filling the voids (in Islamic law which is originally divine) deliberately left by Shari that is, in the fields open to the ijtiha. The historical method foresees that there can be changes at almost all Quranic provisions on unchanging principles (justice, respect to parents, pacta sunt servanda, etc.). It should be emphasized that the historical method is not a

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, canan55koseturk@hotmail.com

proper method to update the provisions since it can give harm to the divine understanding of the Islamic law. Subsequently, the Quranic provisions will be classified from the perspective of historicism and the provisions specific to the Prophet Mohammad and his spouses will be assessed in the context of historicism.

Keywords: Historism, Historicism, İjtihad, Prophet Mohammad and His Spouses

Giriş

Değişme, hayatın her safhasında inkâr edilmesi ya da yok sayılması mümkün olmayan tarihî ve sosyal bir olgudur. Tarihsel süreç içerisinde toplumsal hayatı düzenleyen hukuk sistemleri de bu değişmeden nasibini almıştır. Çünkü şu bir gerçektir ki, toplumla iç içeliğini koruyamayan, yeni problemlere çözüm getiremeyen ve gerçek hayatla paralel yürümeyen hiçbir hukuk sistemi varlığını sürdüremez. Bu durumun farkında olan İslam hukukçuları, değişime ayak uydurmak ya da başka bir deyişle toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için birtakım yöntemler geliştirmiştir. Kıyas, istihsan, maslahat, seddi zerâyi' bu yöntemlerden bazılarıdır. Mecelle'de yer alan "ezmânın teğayyuru ile ahkâmın teğayyuru inkâr olunamaz"¹ ilkesi de İslam hukukçularının değişim karşısında pasif kalmadıklarını, hukuku statikleştirmekten koruyup her dâim dinamik olması için ellerinden geleni yaptıklarını gösterir. Ne var ki bu ilke, günümüzde bazı kesimler tarafından Kur'an'ın tüm hükümlerini kapsayan bir ilke gibi işletilmekte ve amacından saptırılmaktadır. Acaba İslam hukukçularının bu ilke ile söylemek istediği, zamanın (tarihsel şartların) değişmesi ile hakkında sarîh (açık-kat'i) nass bulunan ya da illeti akıl ile tespit edilemeyen (taabbudî) her hükmün değişebileceği miydi? Yoksa zamanın (zamanla elde edilen bilgilerin, örfün, durumların) değişmesi ile hükümlerin (fetvaların) tahkîku'l-menat yöntemi ile değişebileceği mi? Hiç şüphesiz bu iki durum birbirinden farklıdır.

Batı'da yaşanan ve Aydınlanma'ya zemin hazırlayan Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde Dini metinlerin tarihselci yöntemle ele alınması, kültürel etkileşimin kaçınılmaz olduğu günümüzde bazı Müslüman araştırmacıları, Kur'an'ı anlama ve yorumlamada tarihselci yöntemin uygun olduğu fikrini savunmaya sevk etmiş; ancak bu yöntemle Müslümanların bir ilerleme kaydedeceği düşüncesine inandırmıştır. Günümüzde daha çok "Kur'an'ı anlama ve yorumlamada yöntem" konusuyla ilgili tefsir alanında tartışılan tarihselci yöntem, gerek içtihat faaliyetinin bizzat konusu olarak, gerekse Kur'an ahkâmının güncelleştirilmesiyle ilgili sunduğu fikirler sebebiyle İslam Hukukunu da doğrudan ilgilendirmektedir.

¹ Mecelle md. 39.

İslam hukukçuları için tarihsellik (*dönemsel şartlar*), gerek kaynaklarda hükmü açıkça zikredilmemiş şer'î-amelî meseleleri, hukukun genel çerçevesi içinde kalarak (hukukun amaç ve ilkelerini dikkate alarak) çözebilmek; gerekse belli bir illete bağlı olarak getirilen hükmün (örn: Şarabın haram olması) illetini tespit edip (sarhoş edici olması) değişen şartlarla beraber illetin farklı şekilde temayüz edip etmediğini belirlemek açısından önemlidir. Bu nedenle İslam hukukçuları tarafından tarihsellik (*hükmün vaz' ediliş sebebi, vaz' edildiği ortam*), içtihat faaliyetlerinde dikkate alınmaktadır. Ancak günümüzde değişmeyen ilkeler (adalet, anne-babaya saygı, ahde vefa vb.) ışığında ahkâmın neredeyse tümünde değişim olabileceği şeklinde dile getirilen ve önerilen tarihselci yöntem ile İslam hukuk metodolojisinde İslam hukukunun statikleşmesini engellemek, Müslümanların ihtiyaçlarına her zaman ve mekânda cevap verebilmek için değişime imkân sunan kanun boşluklarının doldurulmasında dikkate alınan tarihsellik aynı şey değildir. Tarihselci yöntemi savunanlar için değişmeyen ilkeler vardır. İslam hukukçuları için ise değişmeyen ilkelerle beraber değişmeyen (taabudî) hükümler de vardır ve tarihsel bağlam, değişimi söz konusu olan hükümler sahası için önemlidir.

Bu bağlamda çalışmada, Hz. Peygamber'e ve eşlerine ait Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler tarihsellik açısından değerlendirilmeden önce İslam hukukunda ahkâmın değişmesinde dikkate alınan tarihsellik ile ahkâmın neredeyse tamamında değişim olabileceğini öngören tarihselci yöntem arasındaki bu farklılığa dikkat çekilecek; akabinde Kur'an ahkâmı tarihsellik açısından tasnif edilip, Hz. Peygamber'e ve eşlerine ait Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler, tarihsellik bağlamında değerlendirilecektir.

1. Tarihsellik Kavramı ve Tarihselci Yöntem

Tarihsellik, çok anlamlı bir kelime olup felsefe sözlüklerinde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan biri: "Tarihsel olanın varlık biçimi; zamana bağlılık, gelip geçicilik; tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma ve bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu"dur.² Bir diğer tanıma göre ise tarihsellik, tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan bir obje, olay veya fikrin olgusalılığı ile oluşumundaki nasıllığı ortaya koyma; bu obje, olay ya da fikrin var oldukları zaman ve mekânla olan ilişkisini dikkate alarak daha sonraki dönemlerdeki etkinliğinin tespiti işlemidir.³

² Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994, 5. Baskı, s. 171.

³ Demir, Recep, *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013, I. Baskı, s. 34.

Tarihsellik kavramını felsefi anlamda ilk kullanan kişi ise Hegel 'dir. Hegel, (1770-1831) tarihselliği "geçmişte olup biten her şeyin geçmişte kalmasına rağmen etkisinin süregelmesi hali " ve " sürekli tarihsel etkililik " anlamında kullanmıştır.⁴ Hegel 'den sonra gelen Dilthey (1833-1911) de tarihselliği, " tarih içinde insanı hem oluşturan hem de insanın oluşturduğu bir şey olarak bizzat tinsellikten başka bir şey değildir" şeklinde tanımlar.⁵ Ona göre, insan tarihinin hem ürünü hem de yapıcısıdır. Bu nedenle tarihin ürünü olan insanın yaptığı eylemlerde, ortaya koyduğu düşüncelerde genel geçerlik aranmamalıdır.

Tarihsellik, 17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanmayla birlikte Batı'da ortaya çıkmış modern bir kavramdır. Hiç şüphesiz ki bu yöntemin ortaya çıkmasında, o dönemin sosyo-kültürel yapısındaki değişiklikler önemli bir rol oynamaktadır. Şöyle ki söz konusu dönemde Batı'nın felsefesi değişmiş; Din ya da Tanrı merkezli toplumsal düzenlemelerin yerini, akıl merkezli toplumsal düzenlemeler almıştı. Bu felsefeye göre aklın ulaştığı kesin doğrular vardı ve bilgide ilerlenildikçe toplumsal anlamda da bir ilerleme olacaktı. Çağdaş düşünürlerin hemen hepsi meseleleri "ilerleme" kavramı içerisinde ele alıp değerlendirirken Vico (1668-1744), insanlık tarihinin birtakım aşamalardan geçtiğini (Tanrılar çağı, Kahramanlar çağı, İnsanlık çağı) bu nedenle de her çağın kendi tarihi ve kültürel bağlamı içerisinde ele alınıp incelenmesi gerektiğini belirtir.⁶

Tarihselcilik ise genel olarak, tarihin önemini vurgulayan, insan doğasını ve toplumunu tarih dışı bir perspektifte anlamamanın imkânsız olduğunu, insani olay, durum ve mesleklere dair bilginin tarihsel karaktere sahip olduğunu,⁷ her çağın, her tarihsel dönemin o döneme damgasını vuran fikir ve ilkeler aracılığıyla yorumlanması gerektiğini savunan;⁸ olayları ve nesneleri belli tarihsel gelişimin ürünleri olarak gören; bunların nasıl ortaya çıkıp geliştiğini, nasıl bugünkü duruma geldiğini araştıran ve bugünü geçmişe bağlayarak açıklayan yaklaşıma verilen addır.⁹

Dini metinlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında bir yöntem olarak ortaya çıkan tarihselci yöntem, 17. ve 18. yüzyıl Batı felsefesinin bir ürünüdür. Rönesans'la birlikte akla duyulan güvenin artması ve sonrasında gelen Reform hareketiyle Kutsal metinlerin tenkide tabi tutulması

⁴ Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 208.

⁵ Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 209.

⁶ Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yay., 2017, 14. Baskı, s. 294-295.

⁷ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003, 2. Baskı, s. 380.

⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 380.

⁹ Ozonkaya, Özer, *Temel Toplum Bilimleri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 124.

neticesinde geleneksel Hıristiyan inancında kırılmalar yaşandı. Şöyle ki, Hıristiyan inancına göre vahiy, ilk anlamıyla Hz. İsa'nın bizzat kendisi; ikinci anlamıyla da "Tanrı'nın iradesinin ifadesi" idi. Onlar, Kilise'yi Kutsal ruh'un tecessüm ettiği ve Tanrı'nın iradesini ifade ettiği yer olarak kabul ediyor, bu nedenle de Kilise'nin yanılmazlığına inanıyorlardı. Yani onlara göre Kilise'nin kararları bir tür vahiydi. Ancak onların bu vahiy anlayışı, Reformla birlikte Luther'in Kutsal Kitap'ın kendisini vahiy olarak kabul etmesi ve tarihî tenkit yöntemini Kutsal Kitap'a uygulamasıyla büyük ölçüde değişti. Onlar, Kutsal Kitap'ta yazılanların Hz. İsa ile ilgili ancak onunla doğrudan alakası olmayan metinler olduğunu anladılar. Böylece Kilise'ye duyulan güven azaldı ve Kilise'nin otoritesi büyük ölçüde zayıfladı. Yeni anlayışa göre ilahi iradenin tecellî mekânı da Kilise değil, Hıristiyanların kalbiydi. Böylece vahiy, daha çok dini tecrübe olarak ele alınmaya başlandı.¹⁰

Bu dönemde tarihsel tenkit yöntemini kutsal metinlere uygulayan ve böylece Protestan teolojide yeni bir dönemin başlamasına sebep olan isimlerden biri Salomo Semler (1725- 1791)'dir. Semler'e göre tefsir ilmi belli doktrinleri doğrulama aracı olmaktan çıkarılmalı ve artık metin, tenkitçi bir gözle okunmalıydı. Kutsal metinleri eş zamanlı (synchronic) okumaktan vazgeçip art zamanlı (diachronic) bir okumaya geçilmeli ve metinlerin nesnel ve literal tarihi anlamı ortaya konulmalıydı. Semler bunun için iki kural geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, tefsircinin kendisi ile Kitab-ı Mukaddes metni arasındaki tarihsel mesafenin farkında olması gerektiğidir. İkincisi ise tefsirin, metnin evrensel ilkelerine uyarak yapılmasıdır. Semler bu bağlamda Allah'ın kelamı ile kutsal metni birbirinden ayırmakta ve metni, Allah ve Allah'ın bizlerle olan ilişkisi hakkındaki belli konuların bizlere aktarılması olarak görmektedir. Ona göre kutsal metinler, Allah'ın kelamı değildir.¹¹ Böylece o, akılcı ve tenkitçi bir tefsir metodu ve bilimsel bir teoloji ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Aydınlanma felsefesinin iddia ettiği, ilerlemeci tarih anlayışına ve genel geçerliğe tepki olarak Batı'da ortaya çıkan tarihselci yöntem, Batı'nın etkin bir kültür merkezi haline gelmesiyle kültürlerarası etkileşimin bir sonucu olarak İslam dünyasına da intikâl etmiş ve Kur'an'ı anlama ve yorumlamada bir yöntem olarak savunulmaya başlanmıştır.

2. Kur'an-ı Kerim'i Anlama ve Yorumlamada Bir Yöntem Olarak Tarihselcilik

¹⁰ Görgün, Tahsin, *Anlam ve Yorum*, İstanbul: Külliyyat Yay., 2016, s. 66-68.

¹¹ Paçacı, Mehmet *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002, s. 55.

Tarihselcilik, baştada ifade edildiği gibi Batı'da ortaya çıkmış modern bir söylemdir. Tarihsel olandan elde edilen bilginin, günümüzde geçerliliğini inceleyen, göreceliği esas alan, felsefî ve metodolojik bir eğilim olan tarihselcilik,¹² İslam coğrafyasında, değişen şartlara göre değişmeyen ilkeler ışığında ahkâmın neredeyse tamamında değişiklik olabileceğini iddia eden araştırmacıların savunduğu bir yöntemdir. Bu yöntemin Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada uygun olup olmadığı günümüzde Müslüman araştırmacılar arasında tartışılmaktadır. Söz konusu yöntemin Kur'an'a uygulanabileceğini hararetle savunanlar olduğu gibi bu yöntemi eleştirenler de vardır.

Çalışmanın bu kısmında tarihselci yöntemi savunanların nasıl bir Kur'an tasavvurları olduğuna; bu yöntemi neden savunduklarına ve neye dayanarak bu yöntemin Kur'an'ı anlamada uygun bir yöntem olduğunu söylediklerine değinilecektir.

İslam coğrafyasında tarihselci yöntemin en gözde temsilcilerinden biri, Pakistanlı İslam âlimi Fazlur Rahman (1919-1988)'dir. Onun Kur'an ve sünnetle ilgili düşünceleri ve Kur'an ahkâmının güncelleştirilmesi ile ilgili önerdiği yöntem, kendisinden sonra gelen Kur'an araştırmacılarını da etkilemiştir.

Fazlur Rahman'a göre Kur'an, tarihsel bir metin olup, Hz. Peygamber'in mücadeleleri sürecinde meydana gelen sorun ve durumlara bir cevaptır.¹³ Yani Kur'an, Hz. Allah'ın Hz. Peygamber'in zihni vasıtasıyla tarihî durumlara verdiği cevabıdır.¹⁴ Onlar, (Kur'an âyetleri) vahyin ruhunun Hz. Peygamber'in zihninde ve toplumsal şartlarda rengini aldığı tezahürleri olup ilahî olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in tarihselliği içinde oluştuğu için başka tarihselliklerde başka şekillerde ifade edilebilirlerdi. Çünkü onlar, ilahî de olsa, ebediyen geçerli tek dışı vurum olarak kast edilmiş olamazlar.¹⁵ Kur'an, çoğunlukla somut tarihi olaylar içerisinde karşılaşılan belli sorunlara cevap teşkil eden ahlakî, dinî ve toplumsal açıklamaları içermekte¹⁶ ve belli bir tarih diliminde, muayyen bir muhatap kitleye hitap etmektedir. Bu hitap, muhataplara Hz. Muhammed'in dilinden

¹² Görgün, "Tahsin, Tarihsellik ve Tarihselcilik Üzerine Birkaç Not", *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik* (heyet) İzmir: Işık Yay., 2003, s. 109.

¹³ Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme*, Makaleler I (çev.: Adil Çiftçi), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2015 s. 70.

¹⁴ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, (çev.: Alpaslan Açıkgenç- M. Hayri Kırbaoğlu.) Ankara: Ankara Okulu Yay., 2016, s.62.

¹⁵ Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2001, s. 85.

¹⁶ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık* s. 62.

iletmiştir. Dolayısıyla da Hz. Peygamber'in, onun arkadaşlarının ve karşıtlarının oluşturduğu tarihsellik bir şekilde Kur'an'a yansımıştır.¹⁷ Ona göre, Ehl-i sünnet, vahiy meselesinde Hz. Peygamber'in rolünü çok küçümsemiş ve Kur'an'ın sağlıklı olarak anlaşılmasında ortamın oynadığı rolü gereğinden fazla sınırlandırmıştır.¹⁸ Halbuki Kur'an'da Allah'ın söyledikleri, Hz. Allah'ın bizden değil, Hz. Muhammed'in çağdaşlarından ne istediğinin belgeleridir. Kur'an'daki çözümler, ilgili tarihsel durum göz önünde bulundurularak getirilen tarihsel çözümler olup, Kur'an ahkâmından farklı çözümlere ulaşmak Allah'a isyan değil, onun verdiği idealleri yeryüzünde tutturabilmenin yegâne yoludur.¹⁹

Fazlur Rahman'dan sonra görüşlerini daha cesur bir şekilde dile getiren çağdaş Kur'an araştırmacılarından Öztürk'e göre Kur'an, tarih üstü mesajlar içeren tarihsel bir hitaptır ve Kur'an'ın tarihselliği şer'î ahkâmla sınırlı değildir. O, Kur'an'ın bazı temel mesajları hariç tamamen tarihsel olduğunu, hatta tüm peygamberlerin ortak mesajını teşkil eden tevhid inancına ilişkin bazı Kur'an ifadelerinin dahi tarihsel unsurlar içerdiğini söylemektedir. Örneğin, tarih üstü bir inanç umdesi olan âhiretle ilgili tasvirler bütünüyle yerel ve tarihsel karakterlidir.²⁰ Yine Öztürk'e göre, Kur'an nâzil olduğu vasatta evrensellik iddiasında bulunmamaktadır. Sebe Sûresi'nin 28. âyetindeki "*kâffeten li'n-nâs*" ibâresine istinâden Hz. Peygamber'in tüm insanlara gönderildiği söylenebilir de bu bir yorumdur. Ona göre, *kâffe* kelimesi, ilgili âyette "engel olmak, alıkoymak" anlamında kullanılmış olup, ibârenin aslı "*kâffen li'n-nâs*"tır. Kelimenin sonundaki ta harfi mübalağa içindir. Kısaca "*ve-ma erselnake illa kâffeten li'n-nâs*" ibâresi Hz. Peygamber'in Mekke ve çevresindeki insanları şirk ve inkârcılıktan vazgeçirmek maksadıyla gönderildiğini ifade eder.²¹

Öztürk, "Kur'an, tarih üstü mesajlarını, belli bir tarihte ve belli bir kitleye, onların anlayacağı bir dil dizgesi içinde ve yine onların tecrübe dünyasına ait örneklerle aktaran tarihsel bir hitaptır" der. Onun tarih üstü mesaj ile kastettiği, tarihin tüm uğraklarında mevcut olan ve dolayısıyla her

¹⁷ Kur'an vahyinin Hz. Peygamber'in özel ve öznel durumuyla irtibatı için bkz. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev.: Alpaslan Açıkgeçenç), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 133-166.

¹⁸ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, s. 66.

¹⁹ Fazlur Rahman, *İslamî Yenilenme Makaleler III*, (çev.: Adil Çiftçi) Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, s.61-81; Özsoy, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara: Otto Yayınları, 2015, s.109.

²⁰ Öztürk, Mustafa, "Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 2, 2006, s. 60.

²¹ Öztürk, *Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti*, s. 61.

peygamberin mesajında ifadesini bulan temalardır. Örnek verecek olursak, Allah'ın ulûhiyet ve rubûbiyette mutlak birliği inancı, öte dünya inancı, ana-babaya iyi davranmak, fakire yardım eli uzatmak, ahde vefa göstermek, insanlar arasında iyiliğin hâkim kötülüğün mahkûm olması için çalışmak, adalet ve hakkaniyet sahibi olmak gibi erdemlerdir. Kur'an'da bahsi geçen "zihar" kadim Arap toplumuna özgü yerel-tarihsel bir örftür; aile kurmak ve bu aileyi sevgi, saygı ve sadakat temelinde yaşatmak ise tarih-üstü bir değeridir. "Lian" Araplara özgü yerel-tarihsel bir örftür, ahde vefa göstermek ise tarih-üstü değer içeren bir erdemdir. Haram aylarda savaşmamak Araplara özgü yerel-tarihsel bir örftür; barışın tesisi yolunda çaba sarf etmek ise tarih-üstü değer içeren bir erdemdir. Çocukların sütten kesilme süresinin iki yıl olması Araplara özgü yerel-tarihsel örftür; ana-babaya iyi davranmak ise tarih-üstü değer içeren bir erdemdir.²²

Bu konuda Öztürk ile hemfikir olan Özsoy'a göre, Kur'an, evrensel mesajlarından biri olan 'anne-babaya iyiliği' muhataplarının geleneksel uygulamalarını esas alarak, annelerin çocuklarını iki yıl emzirmelerini gerekçe göstererek temellendirmiştir. Özsoy, "tarihsel ve kültürel arka plan göz önünde bulundurulmadığı takdirde bu âyetten annelerin çocuklarını iki yıl emzirmelerinin tavsiye edildiği şeklinde tarih üstü bir yargı çıkarmak kaçınılmaz olacaktır" der.²³

Kur'an'ın tarihsel bir hitâb olduğunu düşünen Özsoy'a göre, "Kur'an, yirmi küsur yılda muhtelif olay ve durumlara ilişkin nâzil olan pasajların toplamıdır."²⁴

Kur'an'ın nâzil olduğu tarihsel bağlamla ilişkisine vurgu yapan Kur'an araştırmacılarından Akdemir de, "vahyin menşeinin ilahî olduğunu ancak içeriğinin ilahî olmadığını söyler." O, ayrıca aksi görüşün yani Kur'an'ın içeriğinin de ilahî olduğu düşüncesinin, Hıristiyanlığın logos anlayışıyla özdeşleştiğini söyleyerek ²⁵ düşüncesini temellendirmeye çalışmaktadır.

Tarihselci yöntemi savunanlar, Kur'an nassının içeriğinin oluşumunda, nüzûl dönemi muhataplarının konumları, zihin yapısı, kültürel seviyeleri, örf ve adetleri hatta yaşadıkları coğrafi şartların etkili olduğunu ve Kur'an'ın, muhataplarının zihniyetini içerdiğini düşünürler.

²² Öztürk, *Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti*, s. 63.

²³ Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 153.

²⁴ Özsoy, Ömer "Kur'an ve Müslümanların Yenilenme Sorunu" *Değişim Sürecinde İslam Sempozyumu* (20-22 Nisan 1996, Ankara) Ankara: 1997, s. 13.

²⁵ Akdemir, Salih, *Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu*, Bursa: Kurav Yay. 2005, s.144.

Onlar, "Allah katında aslen bülbülün sesiyle merkebin sesi arasında fark bulunmamakla birlikte Hz. Allah, Lokman Sûresi'nde 'seslerin en çirkin merkep sesidir'²⁶ buyurmuş ve bu âyette muhataplarının algısını dikkate almıştır," derler.²⁷

Tarihselci yöntemi savunanlara göre, Kur'an kıssalarının gerçekte örtüşmesi gerekli değildir. Çünkü onlara göre, kıssalar, ahlâkî nasihatlerden ibaret sembolik ifadelerdir.²⁸ Nitekim Muhammed Hamidullah da, Kur'an'da geçen Hz. Musa ile Hızır kıssasındaki baş şahsiyetin Hz. Musa olmasının pek mühim olmadığını; bu hikâyenin başka yerlerde İskender'in aşçısına veya mitolojideki Gılgamış'a izafe edildiğini; bu temsillerde esas olanın ahlâkî mesajlar olup, hadisenin vukû bulup bulmamasının önemli olmadığını söylemektedir.²⁹

Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada tarihselci yöntemi savunanlara göre, "Kur'an, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed aracılığı ile yeryüzüne son sözlü müdahalesinin mümkün formlarından yalnızca birisidir. Onun bir meseleye temas etmesini gerektiren şey, o olayın önemliliğinden değil, ilk muhataplarının ihtiyacı olduğundandır."³⁰ Onlar, bu görüşlerini şu âyetle desteklerler: "Ey inananlar! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır..."³¹ Ayrıca onlar, "şayet Kur'an tarihsel bir hitap, güncel bir sesleniş olmasaydı, ilk muhataplarının da onu anlamakta zorluk çekmeleri gerekirdi" diyerek Kur'an'ın tarihselliğine vurgu yaparlar.³²

Fazlur Rahman, "Kur'an'daki emir ve yasaklar esas itibariyle hukukî değil ahlâkîdir" der.³³ Ona göre Kur'an, yeryüzünde ahlâkî temellere dayanan bir toplum inşâ etmeyi hedeflemekte ve bu bağlamda diğer konuları, asıl konuya destek verdiği kadarıyla söz konusu etmektedir. Kur'an'daki ahlâkî tümel ilkeler, belli bir mekân ve zaman içerisinde tikel durumlara uygulanmıştır. Bu anlamda tarihsel durumlara uygulanan hükümler, Kur'an'da kabul edilen evrensel-tümel ahlâkî ilkelerin, tikel-

²⁶ Lokman 31/19.

²⁷ Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 197.

²⁸ Demir, Şehmus, *Mitoloji-Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, İstanbul: yy., 2003, s. 99 vd.

²⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ.) İstanbul: yy., 1993, c. I, s. 568; Öztürk, Mustafa, "Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu", *OMÜİFD*, Sayı 14-15, 2003, s. 252.

³⁰ Özsoy, Ömer, *Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı*, Ankara: İSAM, c. IX, Sayı: 2, 1996, s. 138.

³¹ Mâide, 5/101.

³² Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 194.

³³ Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 1997, s. 110.

tarihsel durumlar zemininde tezahürleridir. Bu çerçevede Kur'an'daki hükümler tarihseldir ve bu anlamda Kur'an, tarihsel bir yapıya sahiptir.³⁴ Şöyle ki, mirasta kadına erkeğin hissesinin yarısı kadar verilmesinin gayesi kadının himâyesidir. Öyleyse artık mirasta kadına tam, hatta daha çok hisse verilebilecektir. Suçluya ceza vermenin gayesi suçun önlenmesi, suçlunun ıslahı ve zararın telâfisidir. Kur'an-ı Kerim ve sünnetin öngördüğü cezalar, o dönem için cezalandırmanın gayesini gerçekleştirmeye elverişliydi; bugün için başka cezalar bu gayeyi gerçekleştirmeye daha elverişli ise Kur'an ve sünnetin öngördüğü cezalar terk edilerek başka cezalar tayin edilebilecektir.³⁵

Tarihselci yöntemi savunanlara göre, Kur'an'daki tikel-tarihsel dini hükümlerin (nassların) evrensel olduğunu iddia etmek, vahyin inişinden sonraki tüm bireylerin ve nesillerin tarihselliğini dikkate almamaktır. Onlara göre bu görüş, belli bir tarihi döneme ait hükümleri, farklılıklarına rağmen bütün zamanlara taşımak ve dayatmak olur. Ayrıca burada Kur'an'ın temel ilkelerinin tarihsel-tikel hükümler adına ihmal ve ihlal etme tehlikesi de söz konusudur.³⁶ Onlar, "Kur'an'ın evrenselliğini, vahyin indiği dönemdeki tarihsel konjonktürü her devirde yaşatmak şeklinde değil her devrin problemlerine çözüm getirebilmesi şeklinde anlamalıyız;³⁷ şayet Kur'an'ı tarihsel bir söylem olarak değil de tarih üstü bir metin olarak okursak Kur'an'ın insanlara Müslüman olmayı değil Araplaşmayı önerdiğini söylemiş oluruz" derler.³⁸

Tarihselci yöntemin ülkemizde yankı bulmasına zemin hazırlayan Fazlur Rahman'ın sünnet anlayışı da geleneksel düşünceden farklıdır. O, öncelikle sünnet ile hadisi birbirinden ayırır. Daha sonra da her ikisini kendi arasında tekrar sınıflandırır. Ona göre sünnet, *Nebevî sünnet* ve *Yaşayan sünnet* olmak üzere iki kısımdır. Nebevî sünnet, kesin kurallar dizisi olmaktan çok, yön gösteren şemsiye bir kavramdır. Bu sebeple de yorumlanmaya ve uyarlanmaya açıktır.³⁹ Sonraki nesillerin nebevî sünnete dayanarak yaptıkları yorum ve uygulamalar ise yaşayan sünneti ifade eder.

³⁴ Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, s. 64-65.

³⁵ Fazlur Rahman, *İslam*, (çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın) İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 1981, s. 46-48.

³⁶ Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, s. 62.

³⁷ Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, s. 71.

³⁸ Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 199.

³⁹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, (çev.: Salih Akdemir.) Ankara: Ankara Okulu Yay. 2014, s. 29.

Dolayısıyla yaşayan sünnet, sadece Hz. Peygamber'in davranışlarını değil, sahabe ve tâbiînin içtihatlarını da içermektedir.

Fazlur Rahman Hadisleri de *Tarihî hadis* ve *Teknik hadis* olarak taksim eder. Tarihî hadisleri, Hz. Peygamber'in biyografisi ve teknik hadislerin yorumlarının belirleyicisi olarak görür. Ona göre Nebvî sünnetin içeriği (Namaz, oruç, hac vb. ibadetler) şüphe duyulmayacak şekilde tarihidir.⁴⁰ Teknik hadis ise yaşayan sünnetin sonradan düzenlenip Hz. Peygamber'e isnâd edildiği rivayetlerdir. Ona göre, hadis ile yaşayan sünnet arasında sıkı bir bağ olmakla beraber aralarında şöyle bir fark vardır: Yaşayan sünnet, yaşayarak devam etmiş, hadis ise ilk üç asırlık yaşayan sünnete mutlak devamlılık vermeyi amaçlamıştır.⁴¹ Problemin kaynağı da budur. Ona göre, fikhî hadisler doğrudan uygulanmaya hazır bir kanun gibi anlaşılmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in görevi kanun koymak değil, insanlık için ahlâkî bir ıslahatçı olmaktır. İlk dönem İslam literatürü de Hz. Peygamber'in genel kanun koyucu olmadığını gözler önüne sermektedir.⁴² Yapılması gereken şey, hadisi tarihî yorumla yeniden yaşayan sünnet haline dönüştürmektir.⁴³ Aksi takdirde sünnetin hadise indirgenmesi ve Kur'an'la birlikte kaynak metin olarak kullanılması, yeni sorunlara çözüm üretmeye engel teşkil edecektir.

Tarihselci yöntemi savunanların, Kur'an'ın günümüzde doğru anlaşılıp uygulanması için tavsiye ettikleri bu yöntem, Kur'an'ı tarihsel bağlamını göz önünde bulundurarak okumak ve onun evrensel mesajlarını tespit edip gerekli değişiklikleri yapmaktır. Onların bu yöntemi savunmalarındaki amaç da İslam medeniyetini hâkim hale getirmek ve donuklaşan (yeni problemlere çözüm getiremeyen) içtihat müessesesine yeniden işlerlik kazandırmaktır. Çünkü onlara göre, Müslümanların bugün Batı medeniyeti karşısında kaldığı zor durumun sebebi, İslam'ın evrensel ilkelerinin tarihsel zarflarında hapsedilmeleri ve kullanılamaz hale getirilmesidir. İslam'ın temel kaynaklarını (Kur'an ve Sünnet) anlama konusunda insanı daha etkin kılan tarihselci yöntem, onlara göre İslam medeniyetinin tekrar işler hale gelmesinde tek çözüm yoludur.⁴⁴ Onlar, "eğer Kur'an, tarih üstü bir anlayışla ele alınacak olursa bu anakronizme

⁴⁰ Fazlur Rahman, *İslami Metodoloji Sorunu*, s. 83.

⁴¹ Fazlur Rahman, *İslami Metodoloji Sorunu*, s. 78-79.

⁴² Fazlur Rahman, *İslami Metodoloji Sorunu*, s. 27-28.

⁴³ Fazlur Rahman, *İslami Metodoloji Sorunu*, s. 81-83.

⁴⁴ Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, s. 77.

götürür ve Kur'an'ın meşrûlaştırım aracına dönüşmesine sebep olur''⁴⁵ diyerek tarihselci yöntemi savunmaktadırlar.

3. İctihât Faaliyetinde Dikkate Alınan Tarihsellik

Çalışmanın önceki bölümlerinde tarihselliğin, tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan bir obje, olay veya fikrin olgusalılığı ile oluşumundaki nasıllığı ortaya koyma; bu obje, olay ya da fikrin var oldukları zaman ve mekânla olan ilişkisini dikkate alarak daha sonraki dönemlerdeki etkinliğinin tespiti işlemi olduğu ve İslam hukukçuları için içtihat faaliyetlerinde önemli olduğu söylenildi. Bu bölümde ise tarihselliğin İslam hukukunda nasıl bir rolü olduğundan bahsedilecektir.

Kur'an nassının içeriğinin oluşumunda, nüzûl dönemi muhataplarının konumları, zihin yapısı, kültürel seviyeleri, örf ve adetleri hatta yaşadıkları coğrafî şartların etkili olduğu düşüncesi, İslam hukukçuları tarafından kabul edilen bir gerçekliktir. Ancak bir şeyin toplum, coğrafya ve tarihle bağlantılı olması ile ona indirgenmesi farklı şeylerdir. Şöyle ki Kur'an'ın bir kısım âyetlerinin özel bir sebebe bağlı, bir kısmının ise özel bir sebebe bağlı olmadan doğrudan indirildiği malumdur. Bu da demektir ki, hangi konuyla ilgili vahiy indirileceği konusunda belirleyici olan unsur, olgular değil ilahî iradedir. Bu sebeple İslam hukukçuları, hakkında kat'î nass olan ve illeti tam olarak tespit edilemeyen konularda "mevrid-i nassda içtihadı mesağ yoktur"⁴⁶ prensibini benimser; hakkında kat'î nass olmayan ve illeti tesbit edilebilen meselelerde hüküm verirken ise "ezmânın teğayyuru ile ahkâmın teğayyuru inkâr olunamaz"⁴⁷ prensibini benimseyerek bu alanlarda tarihsel şartlara önem verirler. Yani İslam hukukçuları, esas olarak ilahî olan kanunların Şari' tarafından doldurulmamış alanlarında hukukun genel çerçevesi (hukukun amacı, ilkeleri vs.) içinde kalarak güncelliğin korunması gerektiğini savunur; şartların değişmesiyle hükümlerin tamamında mutlak değişikliği savunmazlar. İslam hukukçuları tarafından değişiminde sakınca görünmeyen ve değişimi sırasında tarihsel şartların dikkate alındığı alanlara geçmeden önce konunun daha iyi kavranması için içtihadın tanımını yapmakta fayda görüyoruz.

İslam hukuku terminolojisinde içtihât, (kat'î) *nass ile sabit olmayan şer'î-amelî bir meselenin hükmünü, delillerinden istinbât etmek*, yani meselenin hükmünü, (doğrudan veya dolaylı olarak) Kur'an, Sünnet gibi temel

⁴⁵ Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, s. 102-104.

⁴⁶ Mecelle md. 14.

⁴⁷ Mecelle md. 39.

kaynaklardan referansla çıkarmaktır.⁴⁸ Bu anlamda içtihat, nassları anlama ve yorumlama faaliyetidir ve her yorum faaliyetinde olduğu gibi müçtehidin isabet etme ihtimali olduğu kadar edememe ihtimali de vardır. Zira nasslardan anlaşılan mananın doğru olup olmadığını onaylatacak merci'den yoksun olmamız sebebiyle başta mezhep imamı olmak üzere birçok müçtehit, ulaştıkları sonuçların mutlak doğru olduğu iddiasında da bulunmamıştır. Onların bu kanaatleri, değişen durumlarla beraber, bu durumlara bağlı olarak gelen hükümlerin de değişebileceği önbilgisinin bir tezahürü de olabilir. Çünkü içtihadın tanımında da değindiğimiz gibi içtihat, hakkında kat'î nass bulunmayan şer'î-amelî meselelerde uygulanan bir işlemdir. Belli bir dönem için (dönemin müçtehidini tarafından içinde yaşanan ortamın durumlarına has) verilen hüküm, şartların/durumların değişmesiyle değişime maruz kalabilir. Öyleyse İslam hukukunda (içtihadı kapalı alanlar olduğu gibi) içtihadı açık ve dönemin tarihsel (sosyal, ekonomik, siyasî) şartlarının dikkate alınarak değişebileceği hükümler vardır. Yani İslam hukuku, bir yönüyle değişime açık, dinamik ve bu özelliğiyle de aktüalitesini koruyabilen bir yapıya sahiptir. (Bu sebeple onun donuk bir hukuk olup, hayata ayak uyduramadığı şeklindeki iddialar, tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır.)

İslam hukukunun hayata ayak uydurmasını sağlayan ve içtihadı/ değişime açık olan alanlarından birisi, 'maksada götüren yol, sebep, vasıta' olarak tanımlanan *vesâil* hükümleridir.⁴⁹ Vesâil hükümler, başka hükümlerin gerçekleşmesi kendilerine bağlı olan hükümlerdir. Bunlar, bizzat amaçlanan hükümler olmayıp, başka hükümlerin en uygun ve istenilen şekilde gerçekleştirilmesi için meşrû kılınmışlardır.⁵⁰ Bu demektir ki, zamanın (sosyal şartların) değişmesiyle, amacın gerçekleşmesi için daha uygun vesileler bulunduğu yeni vesilelerin kullanılmasında bir sakınca yoktur. Hatta yenilerini kullanmak gereklidir. Bunu bir örnekle somutlaştıralım: Şâri', borcun güvence altına alınması için rehinde kabz'ı şart koşturmuştur.⁵¹ Ayet, tarihsel olarak incelendiğinde Şâri'in amacının, borcu güvence altına almak olduğu, fiilî kabz işleminin ise dönemin sosyal şartlarına uygun olarak getirilen vesile bir hüküm olduğu görülmektedir. Günümüzde tapu-tescil kurumları bu amacı gerçekleştirmek için daha elverişlidir. İslam

⁴⁸ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâh-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: 1988, c. I, s. 242.

⁴⁹ Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul: İFAV, 2016, s. 100 vd.

⁵⁰ İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir, *İslam Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi*, (çev.: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan) İstanbul: Rağbet Yay., 1999, 3. Baskı, s. 207; Şahin, Osman, "İslam Hukuk Metodolojisinde Zerayî ve Uygulaması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:7, 2006, s. 212.

⁵¹ Bakara 2/283.

hukukçuları, her iki dönem arasındaki tarihsel farklılığı dikkate alarak, kabz işleminin günümüz tarihselliğinde tapu-tescil kurumlarıyla yerine getirilebileceği hükmüne varırlar.⁵² Bu örnek de İslam hukukçularının, ahkâmın güncellenmesinde değişen sosyal şartları (tarihselliği) dikkate aldığını gösterir.

İslam hukukunda değişime açık alanlardan bir diğeri, örf, âdet, zaman ve mekân faktörlerine bağlı olarak getirilen (özel teşri') hükümlerdir. Örneğin, kadının dışarı çıkarken vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde avret yerlerini örten bir dış kıyafet giymesi⁵³ genel teşri getiren evrensel bir hükümdür. Bu kıyafetin cilbab, çarşaf, ferace ya da pardösü olması ise dönemin sosyo- kültürel şartlarına göre değişebilecek özel teşri' kapsamındaki tarihsel bir hükümdür.⁵⁴ Mecelle'de yer alan ezmânın teğayyuru ile ahkâmın teğayyuru inkâr olunamaz⁵⁵ ifadesiyle de özel teşri' kapsamındaki hükümlerin değişebileceği kastedilmektedir. Yani tarihsel şartlara bağlı olarak getirilen hükümlerin söz konusu şartların değişmesiyle değişmesi mümkündür. Bu örnekte de yine İslam hukukçularının ahkâmın değişmesinde tarihsel durumları göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

İslam hukukunda içtihadâ izin verilen bir diğer alan, illeti akıl yoluyla tespit edilebilen *muallal* hükümlerdir.⁵⁶ Bu hükümler daha çok muamelât alanıyla ilgili olup, özellikle hakkında kat'î nass olmayan meselelerin çözümünde oldukça önemlidir. İletinin tespiti ve hükümlerin illete bağlanması konusunda ilgili usûl âlimlerinin belirlediği birtakım ölçütler vardır. Bu ölçütler, usûl kitaplarında detaylı olarak ele alındığından burada konuyu uzatmamak için değinilmeyecektir. Ancak İslam hukukunda bir ilke haline gelmiş "*illet varsa hüküm var; illet yoksa hüküm yok*"⁵⁷ ifadesi konuyla ilgili zikredilmeye değer görülmektedir.

Öncelikle belirtilmelidir ki *illet*, İslam hukuku terminolojisinde *hükümün konulmasını münasip gösteren, açık ve munzabıt vasıftır*.⁵⁸ Hanefî fakihlerinden Serahsî, hükümlerin varlığının ve yokluğunun illetlerine bağlanması sebebiyle illeti "*nasslarda bulunan hükümü değiştiren anlamdır*"

⁵² Karaman, Hayrettin, *Mukâyeseli İslam Hukuku*, İstanbul: yy. 1987, c. III, s. 325.

⁵³ el-Ahzâb 33/59.

⁵⁴ Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 115-116.

⁵⁵ Mecelle, md. 39.

⁵⁶ Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 110.

⁵⁷ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty., c. II, s. 180.

⁵⁸ Şa'ban, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (çev.: İbrahim Kâfi Dönmez.) Ankara: DİA, 2015, s. 148.

şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁹ İletle ta'lil, illetin taşıdığı özellikler sebebiyle maslahat veya hikmetle ta'lile nazaran İslam hukukçuları tarafından daha objektif görülmekte⁶⁰ ve bu nedenle hukukun nesnelliği için hükümler hikmetlerine değil illetlerine bağlı kılınmaktadır.

İslam hukukçuları, illetin tespitinde ve hükmün tatbikinde tarihsel şartları dikkate almaktadırlar. Bir örnekle meseleyi daha anlaşılır hale getirelim: Hz. Peygamber, "hantem", "müzeffet" denilen kaplarda şıra tutmayı yasaklamıştır.⁶¹ Bu kaplarda şıra tutmaktan nehyedilmesinin nedeni, sıcak ülkelerde bu kaplarda tutulan şıranın kısa sürede şaraba dönüşmesidir. Dolayısıyla çabucak bozulmanın ve şaraplaşmanın gerçekleşmediği soğuk ülkelerde bu kaplarda şıra tutma yasağı da olmayacaktır.⁶² Örnekte de görüldüğü üzere muallel hükümlerde illetin tespiti ve hükmün tatbikinde tarihsel (sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafik vb.) şartlar önemli bir rol oynamaktadır.

Örneklerde görüldüğü gibi İslam hukukçuları, hukukun güncelliğini "içtihadı açık" olan alanlarda tarihsel şartları (sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafik şartları) dikkate alarak, kıyas,⁶³ maslahat-ı mürsele⁶⁴, istihsân⁶⁵, sedd-i zerayı⁶⁶ gibi birtakım ilkeleri olan yöntemlerle sağlarlar. Bu yöntemler, gerek mezhep usûlüyle ilgili telif edilen eserlerde, gerekse günümüzde bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda detaylı olarak ele alınmıştır. Geleneğimiz içerisinde İslam hukukunun değişime ayak uydurmasını sağlayan yeterince yöntem olup, mevcut yöntemler daha da iyileştirilerek İslam hukukunun işlerliği sürdürülebilir. Bu bağlamda

⁵⁹ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, c. I, s. 301.

⁶⁰ Ebu Zehra, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, İstanbul, Fecr Yayınları, ty., s. 239.

⁶¹ Buharî, Eşribe, 20; Müslim, Eşribe, Hadis no: 1993.

⁶² Erdaoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s. 108.

⁶³ Kıyas: "Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemektir." Bkz. Apaydın, Hacı Yunus, "Kıyas", *DİA*, 2002, c. XXV, s. 529.

⁶⁴ Maslahat-ı Mürsele: "İspat veya ilgâsı (meşruiyeti veya gayri meşruiyeti) hakkında özel bir delil bulunmayan ve şeriatın genel amaçlarıyla uyum içinde olan fayda ve yararlarıdır." Bkz. Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Istislâh ve'l-Mesâlihu'l-Mürsele*, Dimaşk: 1988, s. 37.

⁶⁵ İstihsân: "Yerleşik bir kuralı bir meseleye uygulama esnasında, güçlü bir gerekçeye dayanarak, onun benzerlerine verilen hükmünden vazgeçip, hukukun genel yapısı içerisinde yerini bulan farklı bir çözüme gidilmesidir." Bkz. Bardakoğlu, Ali, "İstihsân", *DİA*, 2001, c. XXIII, s. 339.

⁶⁶ Sedd-i Zerayı: Aslen meşru olan söz veya fiillerin işlenmesi halinde mefsedetin (zararın) ortaya çıkması durumunda, söz konusu söz veya fiilin önünü kapatmaktır. Bkz. Şahin, Osman, "İslam Hukuk Metodolojisinde Zerâyî ve Uygulaması" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s. 211.

hükümlerde tarihselliği yadsımamakla birlikte, günümüzde tarihselci yöntemi savunanların iddia ettiği gibi sadece genel ilke ve prensiplerden hareketle, hükmün konuluş sebebinin tam olarak tespit edilemediği (miras hisseleri, kadının şahitliği, had cezaları vb.) alanlarda, tarihsel şartların değişmesi gerekçesiyle ahkâmın tamamında değişmeyi öngörmek, hükümlerde keyfiliğe yol açma sakıncası taşıdığı için uygun olmayacaktır.

4. Kur'an Ahkâmının Tarihsellik Açısından Tasnifi

Kur'an ahkâmına bakıldığında bazı uygulamaların vahiy döneminde yürürlükten kaldırıldığını, bazılarının ise illetlerine bağlı olarak, bazı dönemlerde yürürlükte olup, bazı dönemlerde kaldırıldığını görülmektedir. Yine bir kısım hükümlerin yalnızca vahiy döneminde uygulanabilir olduğunu, bir kısım hükümlerin ise vahiy döneminden sonra bir müddet uygulanabilir olmakla birlikte bir süre sonra uygulanma imkânının tamamen ortadan kalktığı müşâhede edilmektedir. Bu nedenle hükümlerin tamamının tüm zamanlarda, her yerde ve tüm şahıslar için geçerli olması imkân dâhilinde gözükmemektedir. Bu değişken durum dikkate alınarak Kur'an ahkâmını tarihsellik (hükümlerin uygulanabilirliği) açısından, dönüşü mümkün olan tarihsel hükümler (bazı dönemlerde uygulanmasını gerekli kılan şartların ve durumların yani illetin oluşmasıyla tatbiki mümkün olduğu için yürürlükte olan ancak, bu şartlar değiştiğinde uygulanamayan tarihsel hükümler) ve dönüşü mümkün olmayan tarihsel hükümler (belli bir dönem uygulanan fakat tekrar tatbiki mümkün olmayan) şeklinde ikiye ayırmak mümkün gözükmemektedir. Dönüşü mümkün olmayan tarihsel hükümleri de kendi arasında "vahiy döneminde yürürlükten kalkan (neshedilen) tarihsel hükümler", "muayyen şahsa yönelik olup vahiy döneminden sonra tarihsel olan hükümler" yine "muayyen şahsa yönelik olup vahiy döneminden sonra bir müddet daha uygulandıktan sonra tarihsel olan hükümler" şeklinde sınıflandırmak uygun olacaktır.

4.1 Dönüşü Mümkün Olan Tarihsel Hükümler

Dönüşü mümkün olan tarihsel hükümler, vahiy döneminde uygulanan fakat günümüzde uygulanma imkânı olmayan ancak uygulanabilirliği ya da bir başka deyişle uygulanmasını gerekli kılan şartların ve durumların oluşmasıyla tatbiki yeniden mümkün olan hükümlerdir. Bu kategorideki hükümler, maksada ulaştırılan vesâil hükümler, illeti akıl ile tespit edilebilen muallel hükümler, zamanın örfüne bağlı olarak getirilen özel teşri' kapsamındaki hükümlerdir. Bir önceki bölümde bunlarla ilgili örnekler verildi. Tekrara düşmemek için bu kısımda kölelerle ve müellife-i kulûb ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler örnek olarak verilecektir.

4.1.1. Kölelerle İlgili Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan Hükümler:

İslam hukukuna göre savaş esirlerine yapılabilecek muamelelerden biri, *siyasal iktidarın kararıyla* esirlerin köleleştirilip humusu ayrıldıktan sonra geri kalanların savaşa katılan askerlere dağıtılmasıdır.⁶⁷ Söz konusu uygulama, kölelik statüsünün bulunduğu dönemlerde hem mütekabiliyet ilkesi hem de Müslümanların maslahatı gereği uygulanabilir olmakla beraber günümüzde kölelik statüsünün bulunmaması nedeniyle uygulanma imkânını yitirmiştir. Köleliğin kalkmasıyla beraber Kur'an-ı Kerim'de kölelerle ilgili yer alan birçok hüküm, (kölelerle kitâbet anlaşması yapmak⁶⁸, keffâret olarak köle azâd etmek,⁶⁹ zekât fonundan özgürlüğüne kavuşmak isteyen köleler için pay ayırmak⁷⁰) tatbiki olarak tarihsel olmuştur. Ancak olması muhtemel bir savaştan sonra şartların (alınan kararların, uygulamaların vb.) değişmesiyle kölelik uygulaması geri geldiği takdirde bu hükümler de uygulanma sahası oluştuğu için tatbik edilebilir olacağından - şu an için tatbiki mümkün olmayan bu hükümler- dönüşü mümkün olarak tarihsel olan hükümler kategorisine girmektedir.

4.1.2. Müellefe-i Kulûb İle İlgili Hükümler:

Dönüşü (tatbiki) mümkün olan tarihsel hükümler kategorisine dahil edilebilecek bir diğer konu müellefe-i kulûb ile ilgili hükümlerdir. İslam hukuku literatüründe müellefe-i kulûb tabiri, maddi ihanda bulunmak sûretiyle gönüllerinin İslam'a ve Müslümanlara karşı yumuşatılması arzulan gayrimüslimleri, kendilerinin veya bağlılarının İslam'ı benimsemesi umulan yahut zarar vermelerinden korkulan veya düşmana karşı himayeleri istenen nüfuz sahibi kimseleri ve dinde sebat etmeleri arzulan yeni mühtedileri belirtmek için kullanılmıştır. Müellefe-i kulûb fonu, İslamiyet'in siyasî, dinî ve içtimaî bakımdan güvenlik ve dayanışmaya

⁶⁷Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986, c. VII, s. 119.

⁶⁸ "...Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın..." Nur 24/33.

⁶⁹ "...Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) Mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir..." Nisa 4/92; "...yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir..." Mâide 5/89; " Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler..." Mücâdele 58/3.

⁷⁰ Tevbe 9/60.

verdiği önemi yansıtan, bununla birlikte dinin tebliğ ve yayılması yönündeki gayretlerin, zekât ve ganimet gelirlerinden elde edilen malî kaynaklarla da desteklenebileceğini gösteren güzel bir uygulamadır.⁷¹ Ancak kimlerin müellefe-i kulûb sınıfına dâhil olduğunun tespiti; müellefe-i kulûba aktarılacak ödenek miktarının ve süresinin tayini gibi meselelerin *devlet başkanının inisiyatifinde olması*, (yani meselenin siyâsî ve içtimâî yönünün bulunması) ve tüm bunların dönemlere göre değişkenlik arz etmesi sebebiyle müellefe-i kulûb ile ilgili hükümler⁷², bazı dönemler uygulanmayan ancak dönüşü mümkün olan tarihsel hükümler kategorisine girmektedir.

4.2. Dönüşü Mümkün Olmayan Tarihsel Hükümler

Bu hükümler, vahiy döneminde tarihsel olanlar, vahiy döneminden sonra tarihsel olanlar ve vahiy döneminden sonra bir müddet uygulanma imkânı bulmakla birlikte muhatapı kalmadığı için sonraki zamanlarda uygulanması asla mümkün olmayan tarihsel hükümler olarak tasnif edilmektedir.

4.2.1. Vahiy Döneminde Tarihsel Olan Hükümler

Vahiy döneminde tarihsel olan hükümler, genel olarak İslam'ın ilk zamanlarında uygulanıp nesih yoluyla tedricen yürürlükten kaldırılan birtakım uygulamalardır. Burada söz konusu uygulamalardan bazıları zikredilecektir.

4.2.1.1. Namaz Kılarken Mescid-i Aksâ'ya Dönülmesi:

Müslümanlar, namaz kılarken Kâbe'ye dönülmesi gerektiğini emreden âyet⁷³ gelmeden önce Hz. Peygamber'in önderliğinde Mescid-i Aksâ'ya dönerek namazlarını ikame etmekteydiler. Söz konusu âyetin nâzil olmasıyla Müslümanların kıblesi Kâbe olarak tespit edilmiştir.⁷⁴ Dolayısıyla artık Müslümanların namaz kılacakları zaman yönünü Mescid-i Aksâ'ya dönmesi uygulaması, vahiy döneminde kaldırılan ve tekrar tatbîki mümkün olmayan tarihsel bir uygulamaya dönüşmüş olmaktadır.

4.2.1.2. Cahiliye Dönemindeki Evlatlık Uygulaması:

Vahiy döneminde tarihsel olan bir diğer uygulama, cahiliye dönemindeki evlat edinme uygulamasıdır. Hiç şüphesiz ki bununla

⁷¹ Kallek, Cengiz, "Müellefe-i Kulûb", *DİA*, c. XXXI, s. 475-476.

⁷² Tevbe 9/60

⁷³ "Senin arzulayıp da şu anda yöneldiğin Kâbe'yi kible yapmamızın sebebi, sırf Peygamber'in izinden gidenlerle ondan ayrılıp gerisin geriye dönecekleri meydana çıkarmaktır." Bakara 2/143.

⁷⁴ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405, c. I, s. 104; İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984, c. II, s.18.

kastedilen yetim ve öksüzlerin başıboş bırakılması değildir. Müslümanlar, annesi babası olmayan bakıma muhtaç çocukların ihtiyaçlarını imkânları nispetinde temin edebilirler. İslam da buna teşvik eder.⁷⁵ Evlatlık müessesesinin ilğâsıyla kastedilen şey, bakımı üstlenilen çocuklara, evlat edinilen kişinin soyadının verilmesi⁷⁶ ve (miras, aile münasebetleri gibi konularda) öz çocuklar gibi muamele edilmesinin yasaklanmasıdır.⁷⁷ Neseplerin sıhhatine son derece önem veren İslam dini, bu hassasiyeti sebebiyle cahiliye döneminde yaygın olan (evlatlıkların evlat edinene nispetle çağırıldığı ve boşadığı kadınla evlenilmesinin yadırgandığı) evlatlık uygulamasını ilğâ etmiştir.⁷⁸ Böylece Ahzâb Sûresi'nin ilgili âyetlerinin nâzil olmasıyla cahiliyede uygulandığı şekliyle evlatlık uygulaması, vahiy döneminde kaldırılarak dönüşümsüz olarak tarihsel olan bir hükme dönüşmektedir. Bu başlık altında verilen örnekler, daha da çoğaltılabilir. (müşriklerle evliliğin yasaklanması⁷⁹, faiz uygulamasının kaldırılması⁸⁰, çok eşli evliliğe sınırlama getirilmesi⁸¹ vb.)

4.2.2. Vahiy Döneminden Sonra Tarihsel Olan Hükümler

Kur'an ahkâmına bakıldığında onların bir kısmının muayyen şahıslara yönelik olduğu görülmektedir. Bu tür hükümler, söz konusu kişiler hayatta oldukları sürece uygulanma imkânı bulmakla birlikte onların vefatlarından sonra uygulanması mümkün olmadığı için tekrar tatbiki mümkün olmayan tarihsel hükümler kategorisine girmektedir. Hz. Peygamber'e ve eşlerine ait hükümler böyledir. Bu hükümler, çalışmanın konusu olması nedeniyle daha detaylı şekilde ele alınacaktır.

⁷⁵ Bakara 2/83-177-215-220; Nisa 4/36; İnsan 76/8; Beled 90/16.

⁷⁶ "...Evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür" Ahzâb 33/4; "Onları babalarına nispet ederek çağırın..." Ahzâb 33/5.

⁷⁷ "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında) evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın" Ahzâb 33/37.

⁷⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. V, s. 222; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXI, s. 261.

⁷⁹ Bakara 2/221.

⁸⁰ Bakara 2/275.

⁸¹ Nisa 4/3.

Hz. Peygamber, peygamber olması nedeniyle genel olarak tüm hükümlere muhatap olmakla birlikte, Müslümanların muhatap olmadığı birtakım istisnâ hükümlere de muhatap olmuştur. Hz. Peygamber'in şahsına özgü bu hükümler, onun bekâ âlemine irtihalinden sonra muhatapı kalmadığı için dönüşümsüz olarak tarihsel olan hükümler kategorisine girmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. Peygamber'e özgü bu hükümler şunlardır:

1. Kendisini Hz. Peygamber'e hibe eden mü'min kadınlar ile mehir vermeksizin nikâhlanmak.⁸²
2. Ehl-i Kitap kadınlarla nikâhlanamamak.⁸³
3. Eşler arasında nöbet usûlünü uygulama konusunda muhayyer olmak.⁸⁴
4. Aynı anda dörtten fazla kadını nikâhı altında tutmak.⁸⁵
5. Nikâhı altındaki kadınları boşayamamak.⁸⁶
6. Başka kadınlarla nikâhlanamamak.⁸⁷
7. Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e farz olması.⁸⁸
8. Hz. Peygamber ile özel konuşulacağı zaman sadaka verilmesi emridir.⁸⁹

4.2.2.1. Kendisini Hz. Peygamber'e Hibe Eden Mü'min Kadınlarla Mehirsiz Olarak Nikâhlanabilme

*"...Bir de peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil yalnızca sana mahsus olmak üzere helal kıldık. Kuşkusuz biz eşleri ve ellerinin altında bulunan(cariyeleri) hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz.(bu hususta onlara neyi yapmaları gerektiğini açıkladık ki) sana zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir."*⁹⁰

Ahzâb Sûresi'nin 50. âyetinde, Hz. Peygamber'in kabul etmesi şartıyla ve sadece ona mahsus olmak üzere, kendisini ona hibe eden mü'min kadınlarla mehirsiz olarak evlenmesi helal kılınmaktadır. Hz. Peygamber, öteki kadınlarla yalnızca nikâh ve mehirle evlenebilirken, kendisini

⁸² Ahzâb 33/50.

⁸³ Ahzâb 33/50.

⁸⁴ Ahzâb 33/51.

⁸⁵ Ahzâb 33/52.

⁸⁶ Ahzâb 33/52.

⁸⁷ Ahzâb 33/52.

⁸⁸ İsrâ 17/79.

⁸⁹ Mücâdele 58/12.

⁹⁰ Ahzâb 33/50.

bağışlayan kadınlarla mehirsiz olarak da evlenebilir.⁹¹ Âyetin "...*Bunlar, mü'minlere değil, sadece sana mahsus olmak üzere helal kılındı...*" kısmından da (ibarenin delâletinden) açıkça anlaşıldığı üzere bu durum yalnızca Hz. Peygamber'e özgü bir hükümdür.⁹² Diğer mü'min erkeklere ise evliliklerinde mehir vermeleri şart koşulmaktadır.⁹³ Yani Hz. Peygamber, kendisini hibe eden mü'min kadınlarla mehirsiz evlenebilirken diğer mü'min erkekler mehirsiz evlilik yapamazlar.⁹⁴ Bu sebeple Hz. Peygamber, mehir verme imkânı olmayan mü'min erkekleri, mehirsiz nikâhlanamamak için bir demir yüzük ya da ezberindeki sûreler mukâbilinde nikâhlayarak hükme riâyet etmeye çalışmıştır.⁹⁵

Hz. Peygamber'in hibe yoluyla evlilik yapıp yapmadığı hususunda farklı rivayetler olup, İbn Abbas'a göre, bu fiilen vaki olmamış, Hz. Peygamber, hiçbir kadınla bu şekilde evlenmemiştir. Bunun yanı sıra Hz. Aişe'nin "Ben, kendilerini Rasûlullah 'a hibe eden kadınları ayıpladım. Hiç kadın, kadınlığını hibe eder mi? derdim"⁹⁶ sözlerinden anlaşıldığı üzere kendisini Hz. Peygamber'e hibe eden kadınlar olmuştur.

Görüldüğü gibi mehirsiz evlilik konusunda Hz. Peygamber ile mü'min erkekler için hüküm farklıdır ve kendini hibe eden mü'min kadınlarla mehirsiz evlenmek yalnızca Hz. Peygambere özgüdür. Bu nedenle Hz. Peygamber'e yönelik olan bu hüküm, onun vefat etmesiyle muhatabı kalmadığı için vahiy döneminden sonra tekrar uygulanma imkânı kalmayan tarihsel bir hüküm olmaktadır.

4.2.2.2. Ehl-i Kitap Kadınlarla Nikâhlanamama

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber hicret eden kızlarını sana helal kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde kendisini Peygamber'e hibe eden mü'mine kadını, diğer mü'minlere değil yalnızca sana mahsus olmak üzere helal kıldık."

Söz konusu âyette Hz. Peygamber'e, kendisiyle beraber hicret eden amca, hala, dayı ve teyzekızları helal kılınmakta yani bunlardan istediğiyle

⁹¹ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 67-68.

⁹² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 236; Serahsî, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl, *el-Mebsût*, c. V, s. 59.

⁹³ "Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlere vermeniz kaydıyla size helal kılındı" Mâide 5/5.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 63; İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, c. III, s. 595;

⁹⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 68-69.

⁹⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 238; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 595; Miras, Kâmil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara: yy. 1987, c. XI, s. 151

nikâhlanmasına izin verilmektedir. Diğer mü'min erkekler için evlenecekleri kadında hicret etme şartı yokken söz konusu âyet, Hz. Peygamber'e özgü bir hüküm getirmektedir.⁹⁷ (Mekke'den Medine'ye) Hicret etme, o dönem için daru'l-küfrden daru'l-imana göç etme ve bu Müslüman olmanın bir ifadesiydi. Dolayısıyla bu ayette Müslüman olmayan kadınların Hz. Peygamber'e helal olmadığına işaret vardır denilebilir. Yine söz konusu âyette Hz. Peygamber'in kendisini hibe eden kadınlarla evlenebilmesi için hibe eden kadının "mü'min" olması şart koşulmaktadır. Bu ifade mü'min olmayan bir kadının Hz. Peygamber'e helal olmadığını (ibârenin delâleti yoluyla) göstermektedir.⁹⁸ Ehl-i kitabın hür ve muhsan kadınlarıyla evlenmek, mü'min erkekler için helalken⁹⁹ Rasûlullah'ın yüceliğinden dolayı ona sadece mü'min kadınlarla evlenmesi helal kılınmıştır.¹⁰⁰

Ehl-i Kitap kadınlarla evlilik konusunda mü'min erkeklerden farklı olan Hz. Peygamber'in şahsına yönelik bu hüküm, vahiy döneminde muhatabının varlığı sebebiyle uygulanma imkânı bulurken, onun vefatından sonra tekrar uygulanması mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.2.3. Eşler Arasında Nöbet Usûlünü Uygulama Konusunda Muhayyer Olma

*"Onlardan dilediğini geriye bırakır (erteler), dilediğini de yanına alırsın. Geri bıraktığından yanına almak istediğin olursa sana bir günah yoktur. (Ey Muhammed!) Böyle yapman onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir halimdir."*¹⁰¹

Söz konusu âyet, Hz. Peygamber'in eşleri arasında taksim yapmasının vacip olmadığına delildir.¹⁰² Hz. Peygamber, eşleri arasında nöbet usûlünü uygular, farklı bir durum karşısında onlardan izin alırdı.¹⁰³ Böylece eşleri arasında eşit muamele etmeye ve aralarında çıkması muhtemel kıskançları önlemeye çalışırdı. Hatta o, eşitlik konusunda oldukça hassas davranır ve "Allah'ım, benim elimden gelen taksimim budur. Gücümün

⁹⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 592.

⁹⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 598-599; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 70.

⁹⁹ "...Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir..." Mâide 5/5.

¹⁰⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 595; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 70.

¹⁰¹ Ahzâb 33/51.

¹⁰² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 241; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 605.

¹⁰³ Kurtubî, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 215.

yetmediği hususlarda beni hesaba çekme," diye dua ederdi.¹⁰⁴ Buna rağmen eşler arasında kıskançlıklar hâsıl olmaktadır.¹⁰⁵ Yüce Allah, bu âyetle nöbet konusunda rasûlünü serbest bırakarak ¹⁰⁶ bu konuda onun gönlünü rahatlatmıştır. Ayrıca "...Allah kalplerinizde olanı bilir..." buyurarak elinde olmadan eşleri arasında kuramadığı muhabbet dengesinden dolayı mazur olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Söz konusu âyet Hz. Peygamber'i nöbet konusunda serbest bıraksa da o, eşlerinin gönüllerini hoş tutmak ve aralarında meydana gelebilecek kıskançlıkları önlemek için nöbete riâyet ederdi.¹⁰⁸ Bu sebeple ömrünün son zamanlarında Hz. Aişe'nin evinde kalmak için eşlerinden izin istemiştir.¹⁰⁹

Birden fazla eşi olan mü'min erkekler ise eşleri arasında nöbet usûlünü uygulamakla mükelleftir.¹¹⁰ Onlar yalnızca kalbin eylemi olan muhabbet besleme konusunda adaletli olmakla mükellef değildirler. Çünkü bu insanın iradesini aşan bir konudur. Diğer konularda ise adaletli davranmakla mükelleftirler.¹¹¹

Eşleri arasında nöbet usûlünü uygulama konusunda Hz. Peygamber ile mü'min erkeklerin durumu farklıdır. Nöbete riâyet etme konusunda muhayyer olma Hz. Peygamber'e özgü bir hükümdür. Bu nedenle söz konusu hüküm, Hz. Peygamber'in vefatıyla vahiy döneminden sonra tekrar uygulanması mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.2.4. Başka Kadınlarla Nikâhlanamama

"...Bundan sonra sana (başka) kadınlara (helal değildir)..."¹¹²

Ahzâb Sûresi'nin 52. âyeti nâzil olduğu sırada Hz. Peygamber'in nikâhu altında dokuz kadın bulunmaktaydı.¹¹³ Söz konusu âyet, Hz. Peygamber'e nikâhu altındaki eşlerinin dışında başka kadınlara nikâhlanma

¹⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 605; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 216.

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 177 vd.

¹⁰⁶ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 73.

¹⁰⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 607.

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an* c. XIV, s. 215; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 74.

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 218; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 216.

¹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 217; İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004, c. III, s. 78; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, c. III, s. 116-117.

¹¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. III, s. 116-117.

¹¹² Ahzâb 33/52.

¹¹³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 241.

yasağı getirmektedir.¹¹⁴ İslam dini, mü'min erkeklere (kendileriyle evlenme konusunda dâimi ya da geçici herhangi bir yasak bulunmadıkça) ne evlenmeleri ne de (evlendikten sonra) boşanmalarıyla ilgili kısıtlamalar getirmemişken söz konusu âyet, normal şartlarda diğer mü'minlere mubah olan bu tasarrufu Hz. Peygamber'e yasaklamakta ve ona özgü bir hüküm getirmektedir. Yalnızca Hz. Peygamber'e özgü olan ve vahiy döneminde uygulanan bu hüküm, onun vefatıyla birlikte muhatap ortadan kalktığı için uygulanma imkânını yitirerek vahiy döneminden sonra tekrar tatbiki mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.2.5. Nikâhı Altındaki Kadınları Boşayamama

"...zevcelerinden birini, güzelliği hoşuna gitse bile (başka bir hanımla) değiştirmen helâl değildir..."¹¹⁵

Ahzâb Sûresi'nin 52. âyeti, nikâhı altındaki eşlerinin dünya nimetlerine karşılık Hz. Peygamber'in eşi olmayı seçmeleri sebebiyle onlara bir mükâfat olarak Hz. Peygamber'in onları boşamasını yasaklamaktadır.¹¹⁶ O dönemde örfe göre erkekler eşlerini birbirleriyle değiştiriyorlardı. Yani bir nev'î takas şeklinde kendi eşlerini boşayarak birbirlerinin eşleriyle nikâh kıyıyorlardı.¹¹⁷ Söz konusu âyette Hz. Allah, Hz. Peygamber'e başka kadınlar karşılığında eşlerini boşamamasını emretmektedir.

Boşanma Hz. Allah'ın sevmediği ancak buna rağmen helal kıldığı¹¹⁸ hukukî bir tasarruf olmasına rağmen söz konusu âyet, diğer mü'minlere mubah olan bu hukukî tasarrufta daha önce ümmetiyle aynı hükme muhatap olan Hz. Peygamber'e, nikâhı altındaki eşlerini boşama yasağı getirmektedir.¹¹⁹ Böylece yalnızca Hz. Peygamber'e özgü olan ve vahiy döneminde uygulanma imkânı olan bu hüküm, onun vefatıyla birlikte uygulanma imkânını yitirerek vahiy döneminden sonra tekrar tatbiki mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.2.6. Aynı Anda Dörtten Fazla Kadını Nikâhı Altında Tutabilme

¹¹⁴ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 241; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 608; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmu'l-Kur'an*, c. XIV, s. 220.

¹¹⁵ Ahzâb 33/52.

¹¹⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c.V, s. 241; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 608; Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmu'l-Kur'an*, c. XIV, s. 206.

¹¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmu'l-Kur'an*, c. XIV, s. 220.

¹¹⁸ "Ey Peygamber! (ve onun ümmetinin erkekleri) Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın!" Talak 65/1; Bakara 2/227, 229, 231, 232, 236, 237 vs.

¹¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 608.

“Bundan sonra sana (başka) kadınlar (helal değildir) ve zevcelerinden birini, güzelliği hoşuna gitse bile (başka bir hanımla) değiştirmen helâl değildir. Elinin (altında) sahip oldukların (cariyeler) hariç...”¹²⁰

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ahzâb Sûresi'nin 52. âyeti, Hz. Peygamber'in eşlerinin, ondan gücünün yettiğinden fazla nafaka istemeleri ve bunun üzerine Rasûlullah'ın bir ay müddetle eşlerine yaklaşmamaya yemin etmesi ve bu yemini yerine getirmesi olayı olarak bilinen îlâ ve tahyîr âyetlerinden sonra Allah rasûlünü ve ahiret hayatını seçen eşlere mükâfat olarak nâzil olmuştur.¹²¹ Söz konusu âyetin *“...Bundan sonra sana (başka) kadınlar (helal değildir)...”* kısmı, Hz. Peygamber'in başka kadınlarla nikâhlanmasını; *“...zevcelerinden birini, güzelliği hoşuna gitse bile (başka bir hanımla) değiştirmen helâl değildir...”* kısmı da Hz. Peygamber'in nikâhı altındaki eşlerini boşamasını yasaklamaktadır. Rivayete göre âyetin indiği dönemde Hz. Peygamber'in nikâhında, beşi Kureyş kabilesinden olmak üzere dokuz kadın bulunuyordu. Bunlar: Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde, Ümmü Seleme, Safiyye, Meymûne, Zeynep ve Cüveyriyye'dir.¹²² Bu da gösteriyor ki Hz. Peygamber, aynı anda nikâhı altında tutabileceği kadın sayısı konusunda diğer mü'min erkeklerden farklıdır. Diğer mü'min erkekler en fazla dört kadını nikâhı altında tutabilirken¹²³ Hz. Peygamber, dokuz kadını nikâhı altında tutmakla emredilmiştir. Bu hüküm, yalnızca Hz. Peygamber'e özgü olup vahiy döneminde uygulanmakla birlikte, Hz. Peygamber'in vefatından sonra muhatabı kalmadığı için vahiy döneminden sonra tekrar tatbiki mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.2.7. Teheccüd Namazının Hz. Peygamber'e Farz Olması

“Sana mahsus olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'an oku ve namaz kıl!...”¹²⁴

Söz konusu âyette Hz. Peygamber'e, beş vakit namaza ilave olarak teheccüd olarak ifade ettiğimiz gece namazı emredilmiştir.¹²⁵ Bu namaz yalnızca Hz. Peygamber'e özgü farz bir namazdır.¹²⁶ Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e farz olmadığını söyleyen müfessir ve fakihler de vardır.

¹²⁰ Ahzâb 33/52.

¹²¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 241; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 608; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. XIV, s. 206.

¹²² Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, c. XI, s. 152.

¹²³ *“... size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın...”* Nisâ 4/3.

¹²⁴ İsra 17/79

¹²⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 213.

¹²⁶ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an* c. III, s. 213.

Ancak âyette geçen “nâfileten lek” ifadesi bu hükmün Peygambere özgü bir yönünün bulunduğu; teheccüd namazının faziletine dair gelen rivayetler¹²⁷ ise Müslümanlara yönelik bir yönünün bulunduğu işaret etmektedir. Yani demek istediğimiz teheccüd namazının hükmü konusunda Hz. Peygamber ile Müslümanlar arasında bir fark olduğu aşikârdır. Söz konusu namaz, Hz. Peygamber'e özgü bir nfile olsaydı diğer Müslümanlara tavsiye edilmezdi. Dolayısıyla âyetteki, "senin için nfile olarak" ifadesinin, beş vakit namaza ilave farz bir namaz manasında anlaşılması daha makuldür.¹²⁸

Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e yönelik hükmü (farziyeti) onun vefatıyla birlikte muhatabı kalmadığı için uygulanma imkânını yitirerek, vahiy döneminden sonra tekrar tatbiki mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir. Ancak Müslümanlara yönelik olan nfile hükmü hâlen geçerliliğini korumaktadır.

4.2.2.8. Hz. Peygamber ile Özel Konuşulacağı Zaman Sadaka Verilmesi Emri

*“Ey iman edenler! Peygamber ile hususî bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah başışlayandır, esirgeyendir.”*¹²⁹

Necvâ âyeti olarak bilinen bu âyetin sebep-i nüzûlüyle ilgili çeşitli rivayetler olmakla birlikte¹³⁰ ayetten anlaşılan hüküm, Hz. Peygamberle özel bir şey konuşulması talep edildiğinde sadaka verilmesinin emredilmesidir. Âyetin ibâresinde geçen “bu sizin için daha hayırlı ve temiz olandır” ifadesinden sadaka verme işinin vücûb değil nedb ifade ettiğini söyleyenler de vardır.¹³¹ Ancak buradan hareketle âyetteki emrin nedb ifade ettiğini söylemek pek isabetli gözükmemektedir. Çünkü Hz. Allah birçok âyette farz olan ibadetlerden sonra bu ifadeyi kullanmaktadır. Örneğin, Cuma Sûresin’de Hz. Allah, “ Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığımız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilmiş

¹²⁷ “Ey insanlar! Birbirinize selâm veriniz, yemek yediriniz, insanlar uyurken geceleyin namaz kılınız. Böyle yaparsanız selâmetle cennete girersiniz.” Tirmizî, *Et’ime* 45; İbn Mâce, *Et’ime*, 1; “Ramazan’dan sonra en faziletli oruç, Allah’ın ayı olan Muharrem’de tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz da gece namazıdır.” Ebû Dâvûd, *Savm*, 56; Tirmizî, *Mevâkît* 207; “Biriniz geceleyin kalktığında, önce gayet hafif iki rek’at namaz kılın” Müslim, *Müsâfirîn*, 198.

¹²⁸ Râzî, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Çayb*, (çev.: Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci) Akçağ Yayınları, 1988, c. XV, s. 22-23

¹²⁹ Mücâdele 58/12.

¹³⁰ Demir, *Kur’an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, s. 230-231.

¹³¹ İltaş, Davut, *Uslucülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, s. 264.

olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır''¹³² buyurmaktadır. Cuma günü Cuma saatinde alış-verişi (dünyevî işleri) bırakıp, namazı ikame etmeye gidilmesi daha hayırlı bir amel olduğu için bu nedb ifade eder denilebilir mi? Yine Necvâ âyetinin devamında yer alan "...şayet bir şey bulamazsanız bilin ki Allah başıslayandır, esirgeyendir'' ifadesi de sadaka verme emrinin gücü yetenler için tavsiye değil, vücûb ifade ettiğine işaret etmektedir.¹³³ Şayet bu emir tavsiye niteliğinde olsaydı sadaka olarak verecek bir şey bulamayanların durumunun zikredilmesine ihtiyaç olmayacağı ayrıca bir sonraki ayette¹³⁴ de sadaka vermekten imtina edenlerin eleştirilmesi anlamsız olurdu. Bu sebeplerle emrin başlangıçta vücûb ifade ettiği ancak Hz. Peygamber ile devamlı iç içe bulunan sahabenin bundan imtina etmesiyle¹³⁵ ve muhtemelen Hz. Peygamber'i gereksiz yere meşgul etmemeleri gerektiğinin farkına varmaları nedeniyle bir sonraki âyette bu hüküm hafifletilmektedir. Böylece Hz. Peygamber ile özel konuşulacağı zaman sadaka verilmesini emreden hüküm, vahiy döneminde bir süre yürürlükte kalır.¹³⁶ Bir sonraki âyetle nedb'e dönüştürülerek hafifletilen bu hüküm, Hz. Peygamber'in vefatından sonra muhatabı olmadığı için uygulanma imkânını yitirmekte ve dönüşümsüz olarak tarihsel olan bir hükme dönüşmektedir.

4.2.3. Vahiy Döneminden Sonra Bir Müddet Daha Uygulanıp Tarihsel Olan Hükümler:

Hz. Peygamber'in, peygamber olması nedeniyle diğer Müslümanların muhatap olmadığı birtakım istisnâ hükümlerle sorumlu tutulduğu görülmektedir. Aynı şekilde eşleri de diğer mü'min kadınların sorumlu tutulmadığı birtakım hükümlerle mükellef kılınmıştır. Söz konusu bu hükümler, Hz. Peygamber'in eşleri hayattayken uygulanma imkânı bulup, onların vefat etmelerinden sonra tatbik edilecek ortam kalmadığı için tarihsel hükümlere dönüşmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. Peygamber'in eşlerine özgü bu hükümler şunlardır:

¹³² Cum'a 62/9.

¹³³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 316.

¹³⁴ "Özel görüşmeden önce sadaka vermekten (dolayı fakir düşeceğinizden) mi korktunuz? Size emredilen bu tasadduku yapmadığınıza göre, Allah da sizi bundan muaf tuttu..." Mücadele 58/13.

¹³⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an* c. V, s. 315-316; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. IV, s. 202.

¹³⁶ Hz. Ali, bu hüküm hafifletilmeden önce onunla amel etmiştir. Bkz: Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. V, s. 315.

1. Hz. Peygamber'den sonra eşleriyle evlenilmesinin yasak olması. (Bu hüküm aynı zamanda eşlerinin de başka erkeklerle nikâhlanmasını yasaklamaktadır.)¹³⁷

2. Hz. Peygamber'in eşleriyle perde arkasından konuşulması¹³⁸ (Eşlerin de kendilerine namahrem olan erkeklerle perde arkasından konuşmakla emrolunması)

4.2.3.1. Hz. Peygamber'in Eşleriyle Perde Arkasından Konuşulması

"...Eğer müminlerin annelerinden bir şey soracak veya isteyecek olursanız onu perde arkasından isteyiniz..."¹³⁹

Söz konusu âyet, yabancı erkeklerin, Hz. Peygamber'in hanımlarının yanına izinsiz girmelerini yasaklamakta ve onlardan bir şey isteyecekleri ya da bir mesele hakkında fetva soracakları zaman perde (hicâb) arkasında durarak istemelerini emretmektedir.¹⁴⁰ Bu davranış aile mahremiyetinin korunması için gereklidir.¹⁴¹ Bu âyet, Hz. Peygamber'in eşlerinin perde arkasına alınmasını emretmekle beraber diğer mü'min kadınlar için bağlayıcı değildir.¹⁴² Söz konusu hükmün Hz. Peygamber'in eşlerine özgü olduğunu gösteren birçok rivayet vardır. Bunlardan biri Hz. Aişe'den gelen şu rivayettir: "Birgün süt amcam beni ziyaret etmek istemişti. Fakat rasûlüllah'a sormadan kendisini içeri alamayacağımı söyledim. Daha sonra Hz. Peygamber'in "o senin süt amcandır, yanına girebilir" demesi üzerine onu içeri aldım."¹⁴³

Hz. Peygamber'in eşlerinin perde arkasına alındığına dair bir başka delil, ifk hadisesiyle ilgili rivayetlerdir. Konuyla ilgili gelen rivayetlerde, Hz. Aişe'nin yolculuk sırasında hevdec içerisinde taşındığı ve kendisinin de o sıralarda hissedilir bir kiloda olmaması sebebiyle hevdeci taşıyanların onun yokluğunu fark etmedikleri zikredilir.¹⁴⁴

Hz. Peygamber'in eşlerinin perde arkasına alındığını gösteren bir diğer delil ise Hz. Ömer'in son haccında Hz. Peygamber'in eşlerinin perde arkasında hac yolculuğuna katılmalarına izin vermesi, bununla birlikte

¹³⁷ Ahzâb 33/53.

¹³⁸ Ahzâb 33/53.

¹³⁹ Ahzâb 33/53.

¹⁴⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 616.

¹⁴¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1990 c. VII, s. 194-195.

¹⁴² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 92.

¹⁴³ Buhârî, Nikâh, 118; Müslim, Rada, 2; Tirmizî, Rada, 2.

¹⁴⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. XI, s. 5792-5793.

kendisine mahrem olmayan hanımları devesinin arkasında yolculuk yaptırmasıdır.¹⁴⁵

Görüldüğü gibi söz konusu âyetin nâzil olmasıyla Hz. Peygamber'in eşleri perde arkasına alınmıştır. Sahabe onlardan bir şey isteyecekleri zaman perde arkasında durarak istemiştir. Hz. Peygamber'in eşlerine ve onlarla aynı dönemde yaşayan mü'min erkeklere yönelik olan bu hüküm, vahiy döneminden sonra belli bir süre daha uygulanma imkânı bulmakla birlikte, söz konusu kişilerin vefat etmeleriyle uygulanma imkânını yitirerek tekrar uygulanması mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.

4.2.3.2. Hz. Peygamber'den Sonra Eşleriyle Evlenilememesi

*"...Sizin Allah rasûlünü rahatsız etmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Çünkü bu Allah katında büyük günahdır."*¹⁴⁶

Diğer mü'min kadınların eşlerinden boşandıktan veya eşleri vefat ettikten sonra iddet dönemi bittiğinde başka mü'min erkeklerle evlenmesi veya onlarla evlenilmesi mubahken,¹⁴⁷ söz konusu âyet, Hz. Peygamber'in hanımlarının kendisinden sonra evlenmelerini ve diğer mü'min erkeklerin de onlarla evlenmesini yasaklanmıştır. Bu hüküm, Hz. Peygamber'e özgü bir hükümdür.¹⁴⁸ Onun dışındaki mü'min erkeklerin hanımlarıyla kendilerinden sonra evlenilmesi konusunda bir yasak bulunmamaktadır.

Hz. Peygamber'den sonra eşleriyle evlenilmesinin yasak olduğu konusunda ittifak eden fakihler, bu âyette kendileriyle evlenilmesi yasaklanan kadınların hangileri olduğu konusunda ihtilaf etmiştir. Bir görüşe göre, Hz. Peygamber ister (hayattayken) boşanmış olsun ister olmasın (yani nikâhı altındayken vefat etmiş olsun) Hz. Peygamber'in eşleriyle evlenmek ona hürmeten yasaktır. Bu görüşün Şafiî'ye ait olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁹ Bir başka görüşe göre, söz konusu âyette, Rasûlullah'ın cinsi münasebette bulunduktan sonra boşadığı kadınlarla evlenmek yasaklanmıştır. Cinsi münasebette bulunmadan boşadığı kadınların evlenmesi veya böyle kadınlarla evlenmek helaldir.¹⁵⁰ Nitekim bu durumda

¹⁴⁵ Şahin, Osman, *İslam Hukukunda Seferîlik ve Hükümleri*, Samsun: Fıkıh Kitapları, 2009, s. 383 vd.

¹⁴⁶ Ahzâb 33/5.

¹⁴⁷ "...Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler..." Bakara 2/228; "(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur." Bakara 2/235.

¹⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, c. III, s. 617.

¹⁴⁹ Sabunî, Muhammed Ali, *Revaiu'l-Beyan Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm*, Beyrut: yy., c. II, s. 279.

¹⁵⁰ Sabunî, *Revaiu'l-Beyan Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm* c. II, s. 279.

bulunan Müstaiza, Eş'as b. Kays ile evlenince Hz. Ömer onlara recm cezası uygulamak istemiş, onlar da Müstaiza'ya mü'minlerin annesi denilmediğini, perde (hicâb) arkasına alınmadığını ve Rasûlullah ile cinsî münasebette bulunmadığını ileri sürünce Hz. Ömer recmden vazgeçmiştir.

Hz. Peygamber'den sonra eşleriyle evlenilmesi veya eşlerinin başka bir erkekle evlenmesi hükmü şahsa özgü hükümlerdir. Bu nedenle söz konusu hüküm, vahiy döneminden sonra bir süre daha uygulanma imkânı bulmakla birlikte muhatapların vefat etmeleriyle uygulanma imkânını yitirdiği için günümüzde tekrar tatbîki mümkün olmayan tarihsel bir hükme dönüşmektedir.¹⁵¹

Sonuç

Tarihsellik ve tarihselcilik kavramları Batı'da yaşanan felsefi bakış açısının değişmesi neticesinde ortaya çıkan modern söylemler olmakla birlikte kültürel etkileşim neticesinde İslam coğrafyasına da intikâl etmiştir. Söz konusu iki kavram arasında İslam hukuku açısından farklılıklar vardır. Tarihsellik, bir olayın, metnin veya normun nasıllığıyla ilgilenir ve İslam hukukunda icthâat faaliyetlerinde geçmişten beri pratikte uygulanır ve önemsenir. Tarihselcilik ise tarihsel olandan elde edilen bilginin, günümüzde geçerliliğini inceleyen, göreceliği esas alan, felsefi ve metodolojik bir eğilim olup (İslam coğrafyasında) değişen şartlara göre Kur'an'ın tarih üstü mesajları dikkate alınarak ahkâmın neredeyse tamamında değişiklik olabileceğini savunan bir yöntemdir. Tarihselci görüşü savunanlar, Kur'an'ın tümel ilkeleri ve evrensel mesajları hariç tamamının tarihsel olduğu ve bu nedenle bu ilkeler ışığında ahkâmın neredeyse tamamında değişiklik olabileceği tezini savunmaktadırlar. İslam hukukçuları ise ahkâmın değişmesinde hükümleri çeşitli açılardan tasnife tabi tutmakta (vesâil hükümler, örfe bağlı hükümler, muallel hükümler gibi) ve illeti aklen tespit edilemeyen (taabbudî ve mukadderât) hükümlerde değişikliği öngörmemektedirler. Vesâil hükümler, örfe bağlı hükümler ve illeti aklen tespit edilebilen muallel hükümlerde ise değişim olabileceğini yadsınamakta hatta hukukun evrenselliğini bu şekilde sağlayabileceği düşüncesiyle değişimi desteklemekte ve bu alanlarda tarihselliğe önem vermektedirler. Yani tarihselci yöntemi savunanlar için değişmeyen ilkeler varken, İslam hukukçuları için değişmeyen hükümler vardır.

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâm'l-Kur'an*, c. XIV, s. 125.

Kur'an ahkâmına bakıldığında bazı hükümlerin vahiy döneminde yürürlükten kaldırıldığı, bazılarının ise illetlerine bağlı olarak dönem dönem yürürlükte olup, dönem dönem uygulamadan kalktığı tespit edilmektedir. Yine bir kısım hükümlerin yalnızca vahiy döneminde uygulanabilir olduğu, bir kısım hükümlerin ise vahiy döneminden sonra bir müddet uygulanabilir olmakla birlikte bir süre sonra uygulanma imkânının tamamen ortadan kalktığı müşahede edilmektedir. Yani hükümlerin tamamının tüm zamanlarda, her yerde ve tüm şahıslar için geçerli olması imkân dâhilinde gözükmemektedir. Bu durum dikkate alınarak çalışmada Kur'an ahkâmı tarihsellik açısından tasnif edilmekte ve hükümler, dönüşü mümkün olmayan (belli bir dönem uygulanan fakat tekrar tatbiki mümkün olmayan) tarihsel hükümler ile dönüşü mümkün olan (dönem dönem yürürlükten kalkmakla birlikte uygulanması için gerekli olan şartların ve durumların oluşmasıyla tekrar tatbiki mümkün olan) tarihsel hükümler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu bağlamda vesâil hükümler, muallel hükümler ve zamanın örfüne bağlı olarak getirilen hükümler, şartların ve durumların tekerrür etmesiyle tekrar uygulanması imkân dâhilinde olan dönüşü mümkün tarihsel hükümler kategorisinde değerlendirilmekte; vahiy döneminde yürürlükten kaldırılan uygulamalar, muayyen şahsa yönelik olup vahiy döneminden sonra tarihsel olan hükümler ve vahiy döneminden sonra bir müddet daha uygulanıp muhataplarının vefatıyla tarihsel olan hükümler, dönüşü (tekrar uygulanması) mümkün olmayan tarihsel hükümler kategorisinde ele alınmaktadır. Hz. Peygamber ve eşlerine ait hükümler, şahsa özgü oldukları ve muhataplarının tarihin belli bir döneminde yaşayıp vefat etmeleri sebebiyle belli bir dönem uygulanan fakat daha sonra uygulama imkânı ortadan kalkan yani dönüşü mümkün olmayan tarihsel hükümler kategorisine girmektedir. Hz. Peygamber ve eşlerine ait olup günümüzde uygulanma imkânı bulunmayan bu hükümler şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in kendisini hibe eden mü'min kadınlar ile mehir vermeksizin nikâhlanması,
2. Ehl-i Kitap kadınlarla nikâhlanamaması,
3. Eşleri arasında nöbet usûlünü uygulama konusunda muhayyer olması,
4. Aynı anda dörtten fazla kadını nikâhı altında tutması,
5. İlgili âyetin nüzûlünden sonra nikâhı altındaki kadınları boşayamaması,

6. İlgili âyetin nüzûlünden sonra başka kadınlarla nikâhlanamaması,
7. Hz. Peygamber'den sonra eşleriyle evlenilmesinin yasak olması,
8. Hz. Peygamber'in eşlerinin kendisinden sonra başka erkeklerle nikâhlanamaması,
9. Hz. Peygamber'in eşleriyle perde arkasından konuşulması,
10. Eşlerin kendilerine namahrem olan erkeklerle perde arkasından konuşması,
11. Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e farz olması,
12. Hz. Peygamber ile özel konuşulacağı zaman sadaka verilmesi emridir.

Bu hükümlerden Hz. Peygamber'e özgü olanlar vahiy döneminden sonra; Hz. Peygamber'in eşlerine ve onlarla aynı dönemde yaşayan sahabeye özgü olanlar (eşlerle evlenilmemesi ve onlarla perde arkasından konuşulması gibi) ise vahiy döneminden sonra bir müddet daha uygulanabilir olmakla birlikte muhatapların vefatından sonra tekrar uygulanması mümkün olmayan tarihsel hükümlere dönüşmektedir. Şahsa özgü olduğu ve günümüzde muhatapları bulunmadığı için, fiilen uygulanma imkânı olmadığını (tarihsel olduğunu) söylediğimiz bu hükümler, mesajları itibariyle işlevselliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, 1998.
- Apaydın, Hacı Yunus, "Kıyas", *DİA*, 2002, c. XXV, ss. 529-539.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1990.
- Bardakoğlu, Ali, "İstihsan", *DİA*, 2001, c. XXIII, ss. 339-347.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilâh-ı Fikhiyye Kâmusu*, İstanbul: yy., 1986.
- El-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buharî*, (çev.: Mehmet Sofuoğlu) Ötüken Neşriyat, ty.
- El-Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 4. Baskı, 2000.
- Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Demir, Recep, *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*, İstanbul: Hikmet Yayınları, I. Baskı, 2013.

- Demir, Şehmus, *Mitoloji-Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, İstanbul: yy. 2003.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezedi es-Sicistanî, *Sünen-i Ebû Dâvud*, (çev.: Necati Yeni- Hüseyin Kayapınar) İstanbul: Şamil Yayınları, ty.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, İstanbul, Fecr Yayınları, ty.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul: İFAV, 2016.
- Fazlur Rahman, *İslam*, (çev.: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın) Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1981.
- , *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- , *İslamî Yenilenme Makaleler III*, (çev.: Adil Çiftçi) Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- , *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, (çev. Salih Akdemir) Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- , *İslamî Yenilenme, Makaleler I*, (çev.: Adil Çiftçi) Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- , *İslam ve Çağdaşlık*, (çev.: Alpaslan Açıkgenç- M. Hayri Kırbasoğlu), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Görgün, Tahsin, "Tarihsellik ve tarihselcilik Üzerine Birkaç Not", *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik* (heyet) İzmir: Işık Yayınları, 2003, ss. 107-150.
- , *Anlam ve Yorum*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ,) İstanbul: yy., 1993.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- , *İslam Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi*, (çev.: Vecdi Akyüz- Mehmet Erdoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 1996
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (çev.: Bekir, Karlığa, Bedriddin, Çetiner), Çağrı Yayınları, ty.
- İbn Mâce, "Sünen-i İbn Mâce" (çev.: Haydar Hatipoğlu) Kahraman Yayınları, ty.

- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, Kayseri: 2014.
- El-Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sınâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Karaman, Hayrettin, *Mukâyeseli İslam Hukuku*, İstanbul: yy., 1987.
- Kallek, Cengiz, " Müellife-i Kulûb", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, DİA, XXXI, ss. 475-476.
- El-Kurtubî, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1986.
- El-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1937.
- Miras, Kâmil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara: yy., 1987.
- Müslim, İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî en-Nişaburî, *Sahîh-i Müslim*, (çev.: Ahmed Davudoğlu) Sönmez Neşriyat, ty.
- Ozonkaya, Özer, *Temel Toplum Bilimleri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınları, 2017.
- Özsoy, Ömer, "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı", *İslamî Araştırmalar*, Ankara: 1996, c. IX, sayı 1-2-3-4, ss. 135-143.
- , "Müslümanlar'ın Yenilenme Sorunları ve Kur'an" Değişim Sürecinde İslam Sempozyumu (20-22 Nisan 1996) Ankara: DİA, 1997, ss. 7-14.
- , *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Öztürk, Mustafa, "Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu", *OMÜİFD*, Sayı 14-15, 2003, ss. 245-281.
- , "Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti", *İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 2, 2006 ss. 59-77.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

- Er-Râzî, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Ğayb*, (çev.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci), Akçağ Yayınları, 1988.
- Es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Revaiu'l-Beyan Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm*, Beyrut: ty.
- Es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Kitâbü'l-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.
- Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (çev.: İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara: DİA, 2015.
- Şahin, Osman, "İslam Hukuk Metodolojisinde Zerayi' ve Uygulaması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, 2006, ss. 209-244.
- Şahin, Osman, *İslam Hukukunda Seferîlik ve Hükümleri*, Samsun: Fıkıh Kitapları, 2009.
- Tirmizi, Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizi* (çev.: Abdullah Parlıyan) Konya Kitapçılık, 2005.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Istıslah ve'l-mesâlihu'l-mürsele*, Dımaşk: 1988.